

Edebiyat-Toplum İlişkisi

Edebiyat; malzemesi dil olan, sözlü ve yazılı ürünler aracılığıyla toplumun kültürel birikimini oluşturan, duygu ve hayallerini ifade eden, kısacası insanı ilgilendiren her konuda ürün veren güzel sanat etkinliğidir.

Toplum hayatını derinden etkileyen her şey edebiyatın konusu olmuştur. Toplumsal yaşamda karşımıza çıkan siyasal gelişmeler, savaşlar, göçler, din ve medeniyet değişiklikleri gibi unsurlar edebiyat ile toplum arasındaki ilişkinin önemini belirtir.

Bu kapsamda edebiyat ile toplum ilişkisini maddeler halinde şöyle ifade edebiliriz:

1. Toplumun kültürel birikimini gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlar.
2. Edebiyatın toplumun aynasıdır ve yazıldığı dönemin zihniyetinden derin izler taşır.
3. Edebiyat, bir toplumda ortaya çıkan siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel her türlü olayın içinde yer alır.
4. Edebiyat eserlerinin toplumu yönlendirme özelliği vardır.

Örneğin Namık Kemal tarafından yazılan ve ilk sahnelenen tiyatro olan Vatan yahut Silistre adlı eserden sonra halk protestolara başlamıştır.

5. Edebiyat toplumların kendi milli kimliklerini bulmalarında, sanat ve düşünce yapılarını şekillendirmelerinde büyük rol oynar.

6. Yazar, bir edebi eseri oluştururken toplumsal yaşamdaki her değişimden etkilenir ve bu etkilenme de edebi esere yansır.

7. Edebiyat, toplum sorunlarını dile getirdiği gibi, toplumdaki bireylerin bireysel duygularına da tercüman olur.

Edebi eserler, belli sanat anlayışları etrafında şekillenen türlerdir. Bu açıdan sanatçının içinde bulunduğu toplumun sahip olduğu gelenekler, yaşantı biçimleri, ahlaki kurallar ve her türlü teknolojik yenilikler edebi eserlerin içinde yer almaya devam eder.

Edebiyat ile Edebi Akımlar Arasındaki İlişki

Edebi metinler, belli bir sanat anlayışı çerçevesinde yazılan metinlerdir.

Bu çerçevede sanatçıların içinde buldukları yaşantı biçimlerinden ve kendilerine özgü oluşturdukları zihniyetten gücünü alan edebî eserlerin toplamı da edebiyat akımlarını oluşturur.

Edebi Akımların Gelişimi

Edebi akımlar;

1. Bilimdeki ve teknolojiye yeni yenilikler,
2. Yazarların kişisel farklılıklarının oluşturduğu bilinç,
3. Toplumun kültürel yapısında görülen değişimler,
4. Sanatçıların kurguladığı yeni bir yaşam tarzı, neticesinde ortaya çıkar ve gelişimini sürdürür.

Önemli: Edebi akımlar birbirinin uzantısı ya da birbirine tepki olarak ortaya çıkmış ve gelişimini bu çatışmalar üzerine yeniden şekillendirmiştir. Örneğin romantizm akımının klasisizm akımına, realizm akımının da romantizm akımına tepki olarak ortaya çıkmıştır.

Türk Edebiyatında Edebi Akımların Gelişimi

İlk önce Batı edebiyatlarında ortaya çıkan bu akımlar, Türk edebiyatının Batı'ya yönelmeye başladığı Tanzimat edebiyatıyla birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde bir türde eserler verilmesi edebi akımlarında hızla uygulanmasını sağlamıştır.

Örneğin Şinasi'nin tiyatrolarını klasisizm akımının etkisiyle yazması, Ahmet Mithat ve Namık Kemal gibi sanatçıların romantizm akımının kurallarını benimsemeleri, Tanzimat 2. Dönem sanatçılarıyla birlikte realizm akımının görülmesi edebi akımların Türk edebiyatında kullanılmasını hızlandırmıştır.

Örneklerle Edebiyatın Toplum Üzerindeki Etkisi

Çalıkuşu – Reşat Nuri Güntekin

Romanın kahramanı olan Feride adlı bir öğretmenin yaşadıkları toplumu etkilemiş ve bu romanı okuyanlar kız çocuklarına Feride ismini vermeye başlamışlardır.

Vatan yahut Silistre – Namık Kemal

İlk sahnelenen tiyatro eseri olması açısından önemli olan bu piyes, sahnelendikten sonra insanlar üzerinde bağımsızlık ve egemenlik duygusu uyandırmış ve insanlar protesto gösterilerinde bulunmuşlardır.

Kar – Orhan Pamuk

Yazarın Kars'ı anlattığı bu romanından sonra Kars'a olan turistik gezilerin önceki yıllara göre yüzde yüz oranında arttığı görülmüştür.

Oliver Twist – Charles Dickens

Oliver Twist romanı İngiltere'de yayımlanan önemli romanlardan biridir. Küçük bir kahramanın başından geçen zorlu bir mücadelenin anlatıldığı bu romanın yayımlanmasının ardından İngiliz halkı çocuk hakları konusunda önemli çalışmalar yapmaya başlamıştır.

Edebiyat Akımı / Edebî Akım:

Bir sanatçı topluluğunun belli bir sanat anlayışı çerçevesinde oluşturduğu sanat, edebiyat, estetik ve ortak dünya görüşü çerçevesinde oluşan bir edebiyat hareketidir.

Edebiyat Akımlarının / Edebi Akımların Özellikleri

- Edebî akımlar, edebiyat tarihi, tenkidi ve teorisiyle iç içedirler.
- Edebiyatın içeriğiyle ilgili sistemli birtakım soyut düşünce ve kanaatlerin ortak simgesidir.
- Bir sanat görüşü, bir hareketin veya genel bir estetik anlayışının parçasıdır.
- Edebiyat akımını sadece edebiyat ile sınırlandırmak yanlıştır. Akımlar güzel sanatların her dalında etkilidir.
- Her edebiyat akımı olduğu zamanın zihniyetinden etkilenerek meydana çıkar.
- Her edebî akım, kendinden öncekine göre yeni bir kültürel, felsefi ve estetik perspektife sahiptir.
- Edebi akımlar ortaya çıkışları açısından çoğu zaman yazılı bir bildiri olarak meydana gelmezler.
- Bir yazar sadece bir akımla yazabileceği gibi farklı eserlerde farklı akımlardan da etkilenebilir.

EDEBÎ AKIMLAR, AKIMLARIN ÖZELLİKLERİ VE SANATÇILARI

Hümanizm (İnsancılık – İnsana Değer Verme)

1. 14. yüzyılda İtalya’da doğmuş ve buradan Avrupa’ya yayılmıştır.
2. İnsana değer verme ve onu geliştirme amacı taşır.
3. Aydınlanma Çağı’nın temeli kabul edilmiş, Rönesans ve Reform hareketlerinin başlangıcı olmuştur.
4. Kaynağını eski Yunan ve Latin edebiyatlarından alır.
5. Aristokrat tabakanın beğenisine sunulan bu akım, sanatı doğanın bir taklidi olarak kabul etmiştir.

Önemli: *İnsancılık – doğanın taklit edilmesi*

Dünya Edebiyatında Hümanizm Akımının Temsilcileri

Dante, Giovanni Boccaccio, François Rabelais, Montaigne, William Shakespeare

Türk edebiyatında Yunus Emre hümanizm akımının temsilcisidir.

Klasisizm (Kuralcılık – Akılcılık)

1. 17. yüzyıl ortalarında monarşinin güçlendiği bir dönemde Fransa’da ortaya çıkmıştır.
2. Akla, mantığa ve sağduyuya önem vermiştir.
3. Düşünsel temelleri Rönesans ve Reform hareketleriyle atılmıştır.
4. Kurallara sınıksız bağlı olup kaynağını eski Yunan ve Latin edebiyatından almıştır.
5. İçerikten çok içeriğin ele alınışı önemsenmiştir.
6. Seçkin bir dil kullanılmış, kahramanlarını seçkin insanlardan seçmişlerdir.
7. “Sanat, sanat içindir.” görüşü benimsenmiş, bireysel konular işlenmiştir.
8. Tiyatroda üç birlik kuralına uyulmuştur.
9. Trajedi ve komedi türlerinde klasisizm kullanılmıştır.
10. Yunan ve Latin edebiyatlarındaki klasik, şaheser eserler örnek alınmıştır.

Önemli: *Akıl ve sağduyu – seçkin insanlar – soylu dil*

Dünya Edebiyatında Klasisizm Akımının Temsilcileri

Moliere, Pierre Corneille, Jean Racine, La Fontaine, Fenelon, John Milton

Türk Edebiyatında Klasisizm Akımının Temsilcileri

İbrahim Şinasi, Ahmet Vefik Paşa ve Yusuf Kamil Paşa, Direktör Ali Bey

Romantizm (Coşumculuk)

1. 18. yüzyılda klasisizm akımına tepki olarak ortaya çıkmış ve kurucusu Victor Hugo ve J. J. Rousseau olarak görülür.
2. Victor Hugo’nun Hernani adlı dram türündeki bu eserin oynanmasıyla klasisizm akımına tepki olarak ortaya çıkmıştır.
3. Akıl ve sağduyu yerine duygulara ve hayallere önem verilir.
4. Konular, tarih, milli kültür ve Hristiyanlıktan alınmıştır.
5. Klasisizm akımında görülmeyen din anlayışı bu akımda önem kazanmıştır.

6. Gözlem ve tasvire önem verilmiş, tabiat önemsenmiştir.
7. Hümanist anlayıştaki insan kavramı yerine toplum kavramı kullanılmış ve toplumun düzeltilmesi sonucunda insanın mutlu olacağı belirtilmiştir.
8. Güzel-çirkin, iyi-kötü gibi karşıtlıklarla eserler oluşturulmuştur.
9. Üç birlik kuralı kaldırılmış, “Sanat toplum içindir.” anlayışı benimsenmiştir.
10. Sanatçılar eserlerinde kişiliklerini gizlememiş ve taraf tutmuşlardır.

Önemli: Duygu ve hayal – taraf tutma – halkı eğitme

Dünya Edebiyatında Romantizm Akımının Temsilcileri

Voltaire, Shakespeare, Lord Byron, Goethe, Schiller, Lamartine, Victor Hugo, Aleksandre Dumas Pere, Aleksandre Puşkin, Montesquieu, J. Jeak Rousseau

Türk Edebiyatında Romantizm Akımının Temsilcileri

- Namık Kemal
- Ahmet Mithat Efendi
- Abdülhak Hamit Tarhan
- Şemsettin Sami

Realizm (Gerçekçilik)

1. Romantizme tepki olarak 19. Yüzyılda Fransa’da ortaya çıkmıştır.
2. Bu akımın öncüleri Balzac ve Stendhal adlı yazarlardır.
3. Konular gerçek yaşamdan, günlük hayattan alınmıştır.
4. Romantizm akımındaki duygu ve hayallerin yerini gerçek yaşantılar almıştır.
5. En çok hikâye ve roman türlerinde etkili olmuştur.
6. Mekân tasviri önemsenmiş, kişilerin ruhsal durumları anlatılmıştır.
7. Yazarlar eserlerinde nesnel olmaya çalışmış, gözlemlere önem verilmiştir.
8. “Sanat için, sanat” anlayışı benimsenmiştir.
9. Sanatçılar eserlerinde kişiliklerini gizleyerek olaylara müdahale etmemişlerdir.
10. Realizmde kullanılan dil; açık, doğal ve söz sanatlarından uzaktır.

Önemli: *Gözlem – gerçeklik – sade dil*

Dünya Edebiyatında Realizm Akımının Temsilcileri

Flaubert, Stendhal, Balzac, Charles Dickens, Hemingway, Turgenyev, Anton Çehov,
Maksim Gorki, Gogol, Tolstoy, Dostoyevski

Türk Edebiyatında Realizm Akımının Temsilcileri

- Recaizade Mahmut Ekrem
- Samipaşazade Sezai
- Mehmet Âkif Ersoy
- Halit Ziya Uşaklıgil
- Mehmet Rauf

- Ömer Seyfettin
- Yakup Kadri Karaosmanoğlu
- Refik Halit Karay
- Reşat Nuri Güntekin
- Halide Edip Adıvar

Natüralizm (Doğalcılık)

1. Fransa’da determinizm akımından etkilenilerek 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır.**Determinizm (Gerekircilik - Belirlenimcilik):** Aynı nedenler, aynı koşullar altında aynı sonuçları doğurur.)
2. Yazar eserinde insan kişiliğini anlatmak için sosyolojiden ve soya çekim yasalarından yararlanmıştır.
3. Gözlem ve tasvirlerin ön planda olduğu bu akıma bilimsel realizm de denir.
4. Yaşamın tüm yönleri (güzel-çirkin, iyi-kötü ayrımı yapılmadan) eserlerde işlenmiştir.
5. Akımın bildirisini Emile Zola kaleme almıştır.
6. Toplum için sanat anlayışı benimsenmiş, kahramanlar kendi şiveleriyle konuşturulmuştur.
7. Sanat, doğanın kopyası olmalıdır, düşüncesi etrafında olaylar bir bilim adamı titizliğiyle ele alınmıştır.

Önemli: *Deney – bilim adamı – doğalcılık*

Dünya edebiyatında temsilcileri:

Emile Zola, Alphonse Daudet, Goncourt Kardeşler

Türk edebiyatındaki temsilcileri

- Hüseyin Rahmi Gürpınar
- Nabizade Nazım
- Beşir Fuat

Parnasizm (Şiirde Gerçekçilik)

- Realizmin şiire uygulanmış hali olup 19. yüzyılda Fransa’da ortaya çıkmıştır.
- Romantik şiir anlayışına tepki olarak doğmuştur.
- Sanat için sanat anlayışı benimsenen bu akım sadece şiirde görülen bir akımdır.
- Şiirin biçim özellikleri önemsenmiş, nesnelere dış görüşüne göre anlatılmıştır.
- Eski kültür ve tarihe yönelen bu akım sanatçıları şiire egzotik bir hava getirmişlerdir.
- Dili son derece iyi kullanmış olup sözcük seçimine ve ahenge önem vermişlerdir.
- Şiiri, iç dünyadan dış dünyaya taşımış ve nesnelere dış görünüşüne göre anlatmışlardır.

Dünya edebiyatındaki temsilcileri

- Theophile Gautier
- Theodore Banville
- Francois Coppee
- Jose Maria de Heredia
- Leconte de Lisse

Türk edebiyatındaki temsilcileri

- Tevfik Fikret
- Yahya Kemal Beyatlı
- Cenap Şahabettin (Edebiyatımızda bu akımı ilk tanıtan kişidir.)

Sembolizm (Simgecilik)

1. Fransa’da parnasizme tepki olarak 19. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmıştır.
2. Fransız yazar Baudelaire’in yazdığı “Kötülük Çiçekleri” adlı eserde akımın özellikleri anlatılmıştır.
3. Anlam kapalılığını savunan bu akım daha çok şiirde kullanılmıştır.
4. “Şiir anlaşılacak için değil hissedilmek içindir.” görüşünü benimsemişlerdir.
5. Şiirde musikiyi savunmuşlar, nesnelere oldukları gibi yansıtmamışlardır.
6. İçerik kapalı, bireyci, melankolik (bunalımlı), marazi (hastalıklı) bir şiir ortaya koymuşlardır.
7. İlk kez Servetifünun şiirinde kullanılmış; “Sanat, sanat içindir.” görüşü benimsenmiştir.
8. Bu akımın etkisiyle Servetifünun sanatçıları serbest müstezat nazım şeklini kullanmışlardır.
9. Şiirde ölçü, kafiye, ahenk unsurlarına bağlı kalmışlardır.
10. Sessizlik, yalnızlık, ölüm, insandan kaçış akımın en önemli temalarıdır.

Önemli: *Anlam kapalı – soyut anlatım – melankolik edebiyat*

Dünya Edebiyatında Sembolizm Akımının Temsilcileri

- Baudelaire
- Mallarme
- Rimbaud
- Paul Verlaine
- Paul Valery
- Edgar Allan Poe

Türk Edebiyatında Sembolizm Akımının Temsilcileri

- Ahmet Hâşim
- Cenap Şahabettin
- Ahmet Hamdi Tanpınar
- Cahit Sıtkı Tarancı
- Ahmet Muhip Dırnas

Sürrealizm (Gerçeküstüçülük)

* 20. yüzyılda oluşan bu akım, Andre Breton tarafından yayımlanan bir bildiriyle Fransa’da ortaya çıkmıştır.

* Sadece şiirde görülmüş ve bilinçaltı yansıtılmaya çalışılmıştır.

* Freud’un “psikanaliz” kuramının edebiyata uyarlanmış şeklidir.

* Olağanüstüçülük, sayıklama, düş ve hayal, çağrışımlar şiirin konusunu oluşturur.

- * Akıl ve mantık önemsenmemiş, içgüdü, bilinçaltı ön plana çıkarılmıştır.
- * Bu akımda noktalama işaretleri iç akışı engellediği için kullanılmamıştır.
- * Dış dünyaya bağlı olmadan bilinçaltındakilerin dışa vurulması felsefesine dayanır.
- * I. Dünya Savaşı'ndaki karamsarlık ortamında doğmuş, II. Dünya Savaşı ile birlikte yerini "Egzistansiyalizm" akımına bırakmıştır.

Önemli: *Freud – Bilinçaltı – Karamsarlık*

Dünya Edebiyatında Sürrealizm Akımının Temsilcileri

Andre Breton

Louis Aragon

Paul Eluard

Türk Edebiyatında Sürrealizm Akımının Temsilcileri

Cemal Süreya, İlhan Berk, Edip Cansever, Ece Ayhan (II. Yeni Şairleri)

Oktay Rıfat Horozcu, Orhan Veli Kanık (Garipçiler)

Fütürizm (gelecekçilik)

İtalyan yazar Marinetti tarafından kuralları belirlenmiş, Marksist Rus yazarlar tarafından kullanılmıştır.

En önemli temsilcilerinden biri Mayakovski'dir.

Türk edebiyatında Nazım Hikmet, Mayakovski'den etkilenerek bu akımın kurallarına bağlı kalmıştır.

Edebiyatımızda Etkili Olmayan Batı Akımları

Empresyonizm (izlenimcilik):

Gerçekler sanatçıya göre değişir. Dış dünyanın bıraktığı izlenimleri anlatmak istemişlerdir.

(Verlaine, Rimbaud, Hopkins)

Ekspresyonizm (dışavurumculuk):

Öznel gerçeklik ve iç gözleme önem vermişlerdir.

(Artur Rimbaud, Paul Verlaine)

Dadaizm: Kuralsızlığı kural edinmiş, her şeye karşı çıkmışlardır.

(Tristan Tzara)

Kübizm: Varlıkların dış görünüşlerinin yanı sıra iç dünyalarını da yansıtmayı hedeflerler.

(Pablo Picasso)

Egzistansiyalizm (varoluşçuluk): Descartes'in "Düşünüyorum, öyleyse varım." felsefesine dayanır.

(Jean Paul Sartre, Andre Gide)